

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

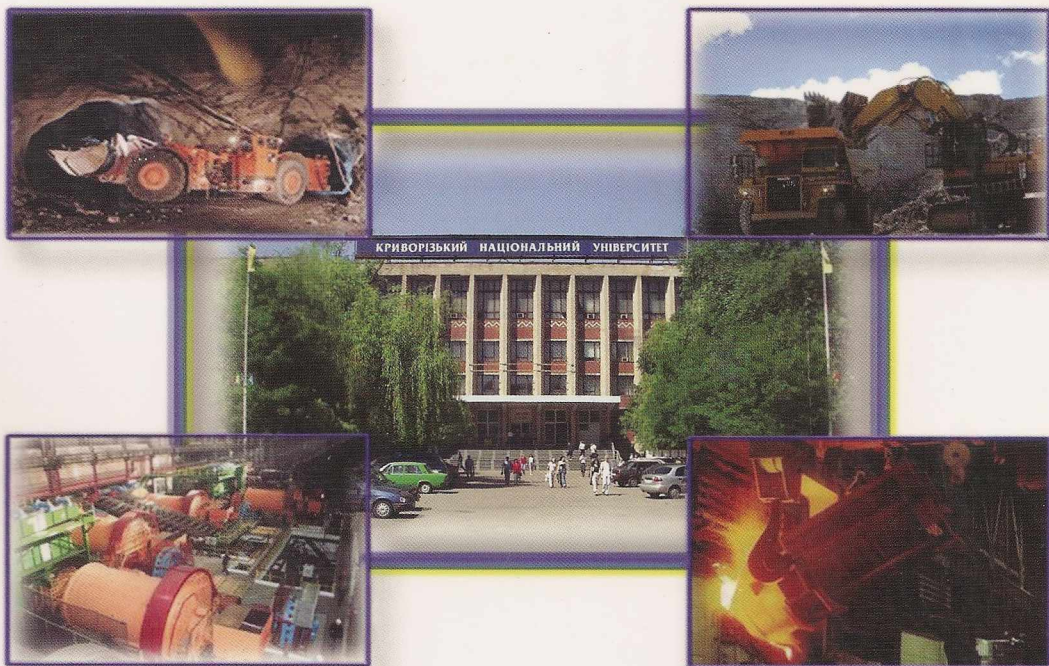
ДВНЗ «КРИВОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Міжнародна науково-технічна конференція

Матеріали конференції

**СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВОСТІ
ТА СУСПІЛЬСТВА**

Том 2

22-25 травня 2013 року

Кривий Ріг

УДК 811.161+159.922

Т. М. МІШЕНІНА,

канд. філол. наук, доцент

Криворізький педагогічний інститут

ДВНЗ «Криворізький національний університет»

e-mail: t.mishenina@gmail.com

ПОДІЙНО-БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ВИВЧЕННЯ КОНЦЕПТУ «ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ» (НА МАТЕРІАЛІ ПОЕЗІЙ ЛЮБОВІ ГОЛОТИ)

У тезах розкрито подійно-біографічний метод вивчення концепту «життєвий шлях» (на матеріалі поезій Любові Голоти). Виокремлено групи складників концепту: життя, шлях, вікно, вік, природа, початок-кінець.

Ключові слова: подійно-біографічний метод, категорія життєвого шляху, концепт, когнітивна лінгвістика.

Дослідження змістовних характеристик концептів з позиції лінгвокультурології виявляє механізми реалізації пізнавальних процесів, дозволяє визначити роль мовної системи у їх здійсненні, встановити кореляцію між мовними й концептуальними структурами, пояснити зміст когнітивної діяльності людини в процесах продукування, сприйняття й розуміння мовлення, виокремити принципи концептуалізації соціокультурної дійсності.

Окреслене питання перебуває в полі посиленої уваги науковців. Структурне й семантичне навантаження концептів досліджували С. Жаботинська, О. Кубрякова, В. Постовалова, О. Селіванова, Ж. Соколовська та інші вчені.

Концептуальний аналіз, що на сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики становить сукупність різних підходів охоплює пропозиційну семантику (О. Кубрякова); теорію прототипів (А. Вежбицька, Е. Рош, Дж. Тейлор).

Актуальним є розгляд концептів із позиції категорії життєвого шляху особистості, що є змістовним інтегруючим поняттям, за допомогою якого можна узгодити і систематизувати цілу низку явищ індивідуального розвитку людини.

Мета тез – розкрити сутність подійно-біографічного методу вивчення концепту «життєвий шлях» (на матеріалі поезій Любові Голоти).

Життєвий шлях особистості становить не тільки природно-історичний процес, що повторюється, а й унікальний сценарій життя як своєї драми, кожна сцена якої – результат зчеплення безлічі індивідуально-неповторних характерів і обставин [2]. Таке тлумачення життєвого шляху особистості стосується окремого індивідуального життя, і це не може повною мірою відображати сутність окресленої категорії, тому що життєвий шлях органічно поєднує біографічне й історичне. Так, Б. Ананьєв зазначає, що життєвий шлях людини – це історія формування й розвитку людини в певному суспільстві, сучасника певної доби й ровесника певного покоління [1, с. 104–105]. Отже, життєвий шлях особистості, з одного боку, є індивідуальним, а з іншого – суспільно-історичним.

Життєвий світ будується у процесі саморозгортання особистості, зростання суб'єктності як показника її зрілості, самостійності, відповідальності. Складна взаємодія біологічних, психологічних, соціальних детермінант розвитку, їх відносна автономність і взаємовплив створюють своєрідну траєкторію життєвого шляху, його періодизацію [5].

Подійно-біографічний метод дозволяє розглядати життєвий шлях особистості в контексті всього суспільства: його минулого, яке впливає на умови існування і розвитку особи безпосередньо або опосередковано, його культури, умов, які створюються в суспільстві для розвитку особистості, а також уможлиблює розгляд можливих шляхів подальшого розвитку особи, її перспектив, планів, сподівань і можливих умов та засобів їх досягнення.

Аналіз мовного матеріалу дозволив виокремити такі групи складників концепту «життєвий шлях»:

1. Термінальний складник *життя*. У поетичній творчості Любові Голоти співвідносний із соціокультурним і моральним рівнями: *Складне життя у вершника, йй-право, Галоп, алор – і степом навмання* [2, с. 7]; *І не благати́му любові, Довіри, дру́жби, співчу́ття... Умру і відроджу́юсь у слові, У нім творити́му життя* [2, с. 61].

Цікавою є авторська позиція щодо діалектичного взаємозв'язку людини і природи, причому людина є відповідальною за долю довкілля: *Хто вдихне життя у знекровлені стебельця трави і дерев, у мертві річища слів наших?* [2, с. 62].

2. Складник *шлях* конкретизується поняттями *дорога, стежка, земля, поворот*. Поняття *шляху* переважно розуміється як доля, тобто сукупність каузально-причинових подій, доле асоціюється з поняттям вищої сили, що зумовлює використання конкретизаторів *зоря, небо, птах (щастя): А тільки шлях. І зірка вечорова. І їду я на батьковім коні* [2, с. 7]; *Я вміла вдивлятися в небо високе, Глумачити сиве химериво хмар* [2, с. 19]; ... *Як відсяє нам ніч і розгасне у небі зірниця, Наче квітку до квітки, ми схили чоло до чола. І примариться сумно: кожна зірка гойднула по птиці, І побачимо ми – кожную птицю прошила стріла...* [2, с. 68]; *І здавалося нам: кожна птиця сплакнула по зірці. І побачили ми – кожную зірку прошила стріла* [2, с. 68].

Життєвий шлях у розумінні Любові Голоти співвідноситься з умінням пізнати довкілля, розуміти стан природи, чим вимірюється глибина душі: *Дивлюся в очі батька – бачу степ. І шлях – леткий, немов сиріла із лука... Крізь нас жита ростуть. Із хлібом – ми ростем. Хай діти й жайвори сідають нам на руки!* [2, с. 15]; *Дивлюся в очі батька – бачу степ І польову неголосну дорогу* [2, с. 15]; *Моя дорога юною була, – Курився порох, кам'янів на гори, Я звідала у тім добро і горе, Й мене земля до себе прийняла* [2, с. 16]; *Й дороги, і стежки, і букварі, І чорнокриле дерево пізнання..* [2, с. 17]; *З квіток сплітаю царственні вінки – Дарую кожній стежці докола... Що стежка-коло. Знову, знову – коло! О, як мені ці кола перейти??* [2, с. 25]; *Колеса змотують дорогу, Тремтить мотор на віражі... На найкрутішій повороті. Що в невагомість заплива, Я полечу – душі дозволю На хвилю випитись в слова...* [2, с. 41].

У наступних поетичних рядках життєвий шлях співвідноситься з історичним часом країни. Історичний час, у якому живе сучасна людина, накладає певні межі як на розвиток суспільства в цілому, так і на можливості розвитку кожної людини, на умови її існування. Тому життєвий шлях особистості суттєво залежить від історичного часу: *Навизбирувало зір воно Над поле ординським, Над шляхом килиїмським, Над Великим Лугом* [2, с. 13]; *Та було ж у Голоти вікно, Мав його він за друга* [2, с. 13]; *Чому дороги стелячи здоровець-зіллям, не сльозами? І ким наміряна ота безкрайня вись, куди здіймалися невільників плачі?* [2, с. 44]; *Вертає в місто іздала Мене дорога пізня. Осінні негучні поля – Як в пошанівку пісня. З тієї пісні пить мені – Ізроду не напиться: Там битий шлях, Тернів орда, Калина і криниця. І що в дорогах тих мені, І що віщує доля? Оглянуся – мені услід Присвічує тополя* [2, с. 40]; ... *До чого ж століття – мілкі! – Мій корінь... Проріс в половецькім сідлі.* [2, с. 79].

Певним чином історичний час допомагає детальніше розкрити поняття соціального часу. Соціально-історичний час – це і час суспільства, і час держави, і час покоління зі своїми важливими подіями, які не можуть не впливати на індивідуальну біографію [4]. Соціальний час постійно змінюється, і змінюється швидше порівняно з історичним часом. Він відображає ті реалії, які визначаються історичним часом у певний момент й окреслених аспектах.

Творче ставлення поета рідного краю до власного життя потребує виходу за межі буденності, адаптації скоріше до майбутнього, ніж до теперішнього. Намагання спрогнозувати події майбутнього, щоб правильно спланувати свої дії для виконання віднесених до майбутнього цілей, вимагають від людини кращої орієнтації в минулому і теперішньому, розширення погляду на світ, розгляду не тільки свого особистісного життя і буття, а й часу історичного й соціального, які стосуються суспільства загалом.

3. Життєвий шлях корелює із символом *вікно*, розширюючи уявлення про структурно-семантичну будову розглядуваного концепту, оскільки в поезіях Любові Голоти *вікно* набувають значення сакральності, зберігаючи пам'ять про життя, здатні розкривати таємниці буття, вказувати правильну життєву путь тощо: *Стоїть село – і серце, й сонце мови. У рідні вікна вічність загляда* [2, с. 6]; *Крізь наші вікна світ зорить на нас Коханими і строгими очима... Калейдоскопи вікон... Їх не спинить Веселих днів зелена заметіль* [2, с. 9]; *І як же засвітить оте вікно, де ви, матусю, молодістю квітли?! Доросла я, ви з батьком – мої діти. Вам рости – у літі, що було...* [2, с. 51].

4. Життєвий шлях як сукупність темпорально позначених подій має кореляції, пов'язані із відрізками життя, що мають важливе значення для особистості (змінити вектор життя, сприяти переосмисленню цінностей тощо): *Регоче крильми реготун червонястий і піс – Пророчить самотність прийдешинім і сутнім літам* [2, с. 69].

Оцінка (позитивна / негативна подій) виявляється в доборі образних засобів, співвідносних із природними явищами: ... *Вже двадцять років, як її нема. Іду снігами. Тітка в руки хука: –*

Ну вже й мороз! Аж серце перейма?! А ти, бува, не Настина онука?! [2, с. 50];
 І дивиться на квіт осінній отой село, І хоче так, по-людськи, пожуриється: Останній спалах –
 й згасне удовиця. Дивись – уже й снігами замело [2, с. 56]; За те, що удвох в цім столітті, В
 цім літі ми вдвох не були – Віджуряються трави і квіти, Відплачуть за нас цвіркуни... [2, с. 79].

Трансцендентний час у змісті життєвого шляху розуміється як кореляція стану навколишнього світу, законів його розвитку і внутрішнього стану людини, законів розвитку її внутрішнього світу, міри інтеріоризації цінностей. Спостерігаємо імперативну побудову концепту, де життєвий шлях людини проектується відповідно до шляху природного об'єкта: Дивлюсь на сонце, котре піднялось із свого кривавого світання. Як рішуче творить життя!; Ми – твориво. То ж сотворить нас в маї Тисячолітні ярові дощі! [2, с. 64]; І корінь мій вічний: мій рід не зведеш – Я морю й дощині лишаю себе [2, с. 66]; За мною рушить місячна дорога – Зумієш, то хоч ніч наздожене! [2, с. 78].

Сугестійний компонент спостерігаємо у філософських роздумах поетки щодо міри подібності людини і природних об'єктів як субстанцій: І тільки день – як молода любов... Весь мир, весь квіт, весь світ – прийшов! Зумій тепер мене в собі створити! [2, с. 65]; Я ж не знаю, чи це здатні і виміри мої людські себе вмістити у безмірність світу, в світ оцей безкрайній? [2, с. 36]; Все важче злитися із річищем трави, Що сторожко задивлена крізь мене, – Я знічуюсь під поглядом зеленим, Так мало є в мені самій мене... [2, с. 20].

Філософічність осмислення змісту свого буття дозволяє поетці надавати іманентні риси внутрішньому світові людини, що перебуває в гармонійних стосунках із довкіллям: Здивований і молодий, Шукатиме нас в круговерті – В тім літі, де ми – це безсмертні Під знаком землі і води... [2, с. 27].

6. Проектування життєвого шляху позначене певними координатами, що визначають динаміку чи регрес. У поетичному мовленні Любові Голоти гідний життєвий шлях співвідноситься із досягненням високих цілей: Хто я? Очі мої перепон не знають, думки мої вирують, поривання в дорогу кличуть. Яка я? Де мій початок, де вінець? [2, с. 34]; Яка весна! Такої люд не знав ще... І все довкіл – початок і політ! [2, с. 64].

Діалектика життєвого шляху уявляється поетці крізь призму перебігу діаметрально протилежних координат, що становлять цілісність: То буде день чи вечір Чи стріч, чи виряджань – Я сяду й занімію Від втрачених бажань... Незнайденого слова Тінь ляже на чоло. Життя й не починалось, Життя вже відбуло... [2, с. 83].

Застосування подійно-біографічного вивчення життєвого шляху під час лінгвістичного аналізу художнього тексту дозволяє:

- звернення основної уваги на здатність людини бути особистістю, здатність до самоактуалізації, можливість бути творцем власної біографії;
- максимальне врахування подій, що відбулися раніше за часовими координатами, певною мірою сприяли формуванню ціннісних орієнтацій, сприяли переосмисленню термінальних цінностей, окреслили регресивні вектори подальшого розвитку життєвого шляху;
- дослідження поняття життєвого шляху дозволяє розширити поняття умов існування людини за рахунок включення до ширшого культурно-історичний контексту, певних суспільно-історичних подій, ритмів, традицій, звичаїв і ритуалів, які стосуються етносу, генерації, держави, поєднуючи біографічне з історичним і соціальним часом.

Література

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – Л. : ЛГУ. – 1968. – 340 с.
2. Голота Любов. Вікна : [поезії] / Любов Голота. – К. : Молодь, 1983. – 87 с.
3. Коган Л. Н. Человек и его судьба / Л. Н. Коган. – М. : Мысль, 1988. – 181 с.
4. Кроник А. А. Новые методы психологии жизненного пути / А. А. Кроник. – М. : Наука, 1993. – 280 с.
5. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: структурно-генетичний підхід : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра психол. наук / Т. М. Титаренко. – К., 1994. – 30 с.